

Medisinsk historie

Psykoseprodromet i Gunvor Hofmos liv og diktning

Gunvor Hofmo (1921–95) regnes med sine i alt 20 diktsamlinger som en av etterkrigstidens fremste norske lyrikere. Da hun debuterte 25 år gammel med samlingen *Jeg vil hjem til menneskene* (1946), og fulgte opp med *Fra en annen virkelighet* (1948) og *Blinde nattergaler* (1951), ble hun oppfattet som et talerør for den unge generasjon hvis virkelighetsbilde var ødelagt av verdenskrigen, Auschwitz og Hiroshima. Ingen kunne på dette tidspunkt ennå vite at hun var i prodromalfasen til den kroniske psykose som manifesterte seg for fullt i 1953, og at hun kanskje også selv hadde opplevd den type virkelighetsforandring som kan være en del av psykoseprodromet.

Basert på brev, dagboknotater og andre samtidige kilder viser jeg at Hofmo hadde en prodromalfase som trolig startet før utgivelsen av første samling og varte frem til 1953. Deretter gjengir jeg dikt fra hennes tre første diktsamlinger som uttrykker den smerte og fortvilelse ved virkelighetsforandringer og oppløsninger av selvet, som psykotiske pasienter vanligvis rapporterer fra prodromalfasen.

Per Vaglum

per.vaglum@basalmed.uio.no
 Institutt for medisinske atferdsfag
 Universitetet i Oslo
 Postboks 1111 Blindern
 0317 Oslo

Gunvor Hofmos første diktsamling fikk en strålende mottakelse av kritikerne. Her kom en ung dikter som med desperasjon og inderlighet kunne formulere sin generasjons smerte og fortvilelse over verdenskrigens redsler. Og her kom sterke uttrykk for den unge etterkrigsgenerasjonens opplevelse av den forandrede virkelighet man nå stod overfor og dens skepsis overfor den virkelighet som Gerhardsen-generasjonen ville utforme (1).

Identifisering av varighet og karakter av prodromalfasen før en psykose er basert på en retrospektiv vurdering av hva den psykotiske pasient og nærstående personer forteller. I prodromalfasen før psykose skjer det ofte en forandring av virkelighetsopplevelsen. Var det kanskje også til en viss grad prodromale opplevelser av virkelighetsforandringer som bidro til å gi Hofmo slik en enestående evne til å uttrykke sin generasjons smerte over at den kollektive virkelighet var forandret? Allerede i tidlig ungdom begynte Hofmo å skrive dikt (2). Det er derfor sannsynlig at hvis hun i noe eldre alder fikk prodromale sanseopplevelser, kunne også disse påvirke hennes poetiske uttrykk. Slike erfaringer kunne kanskje nettopp gjøre henne i stand til å uttrykke en allmenn smerte over en forandret virkelighet. Et interessant spørsmål blir da: Kan vi i diktene hun skrev før psykosen ble manifest, finne et poetisk uttrykk for slike smertefulle opplevelser av forandring av virkeligheten og «selvet» som de fleste psykotiske pasienter kan fortelle om fra årene før psykosen ble manifest? I så fall vil disse diktene kunne gi en stemme til slike pasienters desperasjon og smerte og være viktig lesing for helsepersonell.

Det er ikke uproblematisk å lese skjønnlitteratur med psykiatriske briller (3). Hensikten med denne artikkelen er *ikke* å redusere Hofmos dikt til psykiatriske symptomer. Det er derfor ikke hennes dikt jeg vil bruke til å påvise at hun hadde en prodromalfase før psykosen. Til det vil jeg bruke hennes egne og andres opplysninger

Gunvor Hofmo. Foto Gyldendal

om hennes liv og psykiatriske lidelse. Hensikten med artikkelen er å vekke en interesse for Hofmos dikt fra den perioden av livet hvor hun var i en prodromalfase, og som derfor kan bidra til en formidling av prodromalfasens smerte og fortvilelse. I Norge og internasjonalt er vi nå svært oppsatt på at mennesker på randen av en psykose må få tidligst mulig hjelp og behandling (4). Skal dette skje, er det behov for økt kunnskap i befolkningen og blant helsepersonell om hvordan prodromalfasen oppleves. Gunvor Hofmos liv og dikt kan bidra til en slik formidling. I denne artikkelen gjennomgås derfor offentlig tilgjengelig materiale om og av Gunvor Hofmo med sikte på å gi svar på to spørsmål:

- Var Hofmo i prodromalfasen for den senere psykose da hun utgav sine første tre diktsamlinger?
- Kan vi blant diktene som ble skrevet før den manifeste psykosen, finne noen som kan leses som uttrykk for prodromale opplevelser og som minner om hvordan pasienter beskriver sine opplevelser i denne fasen?

Materiale og metode

Det er brukt følgende kilder til denne artikkelen:

- Det omfattende og verdifulle materialet som Jan Erik Vold meget fortjenstfullt har

publisert i biografien om Gunvor Hofmo (1). Her finnes bl.a. dagboknotater og prosatekster som Hofmo skrev i perioden før og like etter at hun var blitt psykotisk, dagboknotater om Hofmo i årene 1940–42 fra hennes nære venninne Ruth Maier (1920–42), opplysninger om hennes kontakter med psykiatrien, og en serie større og mindre omtaler av hennes diktning og liv av Jan Erik Vold. Gunvor Hofmos tre første diktsamlinger (5) samt hennes publiserte etterlatte dikt fra perioden frem til psykosen i 1953 (2).

Jeg har ikke hatt tilgang til uttrykt materiale eller til hennes sykejournaler.

Prodromalfasen før psykose

Det er vanlig å se utvikling og forløp av psykose i et faseperspektiv: den premorbide fase, prodromalfasen, første psykotiske episode, og alt ettersom hvordan forløpet blir videre: tilfriskning, eventuelle nye psykotiske episoder, eventuelt en kronisk psykotisk tilstand slik som hos Hofmo. Med prodromer mener vi tidlige symptomer og tegn som går forut for de karakteristiske manifestasjoner av den fullt utviklede sykdom. Ved første gangs psykoser rapporterer de fleste pasienter (85 %) retrospektivt om en prodromalfase som kan ha vart i dager til år. I et norsk materiale på 19 schizofrene pasienter var medianen 50 uker, men variasjonen var stor (0–1040 uker) (6). Prodromalfasen består vanligvis av tre perioder (6–8):

- Først kommer en rent subjektiv følelse av at noe er forandret, uvirkelig, galt med en selv og/eller verden. Det kan opptre underlige eller endrede sanseropplevelser (f.eks. lysglimt, lyder, lukter, kroppssmerter, illusjoner), magisk tenkning eller overopptatthet av merkelige ideer. «Selvet» oppleves som gradvis forandret, oppløst eller dødt. Man har beskrevet det som at den psykiske membranen mellom jeget og omgivelsene er på vei til å bli brutt ned. Atferden er foreløpig ikke påfallende for andre.
- Atferden endres, og andre blir oppmerksom på at noe skjer. Atferden kan bli preget av sosial isolasjon, irritabilitet, konsentrasjonsproblemer som påvirker funksjonen i skole eller arbeid, språklige endringer, avflatede følelser, dårlig hygiene o.l. Personen kan få tydelige, men uspesifikke psykiatriske symptomer som f.eks. depresjon, angst, rastløshet og uro, raserianfall, anoreksi, frykt for tett kontakt, tvangssymptomer, søvnløshet eller selvmordsatferd.
- Personen opplever de første psykotiske symptomer, men i lett grad, som f.eks. selvhøveling, at han/hun føler tilstedeværelsen av en kraft eller en person som ikke er der, hører kortvarig én stemme stille ett nøytralt spørsmål eller føler vagt at noen kanskje påvirker tankene. Hvis

symptomene fortsetter og øker, foreligger det etter hvert en tilstand som tilfredsstillende kriteriene for en manifest psykose.

I de senere år har prodromalfasen fått ny interesse i psykiatrien. Mye tyder på at en lang varighet av ubehandlet psykose kan virke negativt inn på forløpet. I bestrebelsene på å få ned tiden for ubehandlet psykose, ønsker man å starte behandling allerede i prodromalfasen. Håpet er at man da kanskje kan forhindre den manifeste psykose (4).

Hadde Hofmo en prodromalfase?

Hofmo utviklet en kronisk paranoid schizofren psykose. Men hadde hun en prodromalfase, og eventuelt hvordan kom den tidsmessig i forhold til tidspunktet for utgivelsen av hennes første diktsamlinger? Hun ble så vidt vites aldri systematisk intervjuet om dette. Vi er derfor henvist til hva hun har skrevet selv fra og om årene før psykosen.

Det er aldri helt enkelt å avgjøre når den premorbide fasen slutter og prodromalfasen begynner. Mange pasienter har hatt både symptomer og funksjonsproblemer fra tidlig barndom (9). Fra det skriftlige materialet vet vi at Hofmo var vilter som barn, kunne aldri betro seg til noen av sine nærmeste, var alltid mørkreidd, følsom overfor all elendighet i verden, og «følte krigen komme før den kom». Hun bestemte seg allerede i barneårene for å bli dikter (1). I det følgende refereres i kronologisk rekkefølge de uttrykk for prodromalsymptomer som jeg har funnet i Volds biografi (1), og hvordan disse symptomene relaterer seg tidsmessig til de første diktsamlingene.

Barn

Allerede som barn kan Hofmo ha hatt kortvarige, plutselige opplevelser av at virkeligheten endret seg noe. Hun forteller selv om to slike episoder i to korte prosastykker i *Gjest på jorden* (1971). Som 11-åring hadde hun en opplevelse i en skoletime: «Plutselig, under sangen, åpner noe seg. Du går gjennom Verden derute. Alle fanger sammenlenket i pine, alle undertrykte folkeslag reiser seg, alle unge, alle gamle ser på deg, alle de fattige du når i dette øyeblikk med skjelvende angstfull medlidenhet» (1, s. 430).

To år senere skjedde det noe på plenen en varm sommerdag: «Plutselig blinker et lyn i deg, du kastes ut i mørket mange år fremover. Du står foran deg selv, moden, og forsøker å krype inn igjen i ditt 13-årige hylster» (1, s. 431).

Ungdom

Blant ungdomsdiktene (2) finnes en rekke hentydninger til at hun har psykiske

problemer (f.eks. *Unge sår, Piken som døde, Om et annet jeg enn meg*). Men de første sikre indikasjoner på at hun har begynt å få symptomer på psykoseprodromets annen fase, finner vi fra 19-årsalderen da hun først ble innlagt ved Ullevål sykehus, så i Vor Frue Hospital for et «maveonde» som ifølge faren hadde med nervene å gjøre. Året etter skrev venninnen Ruth Maier i sin dagbok:

«Det fins en dyp melankoli i Gunvor som i blant invaderer henne aldeles uhyggelig. Da behøver hun meg. Da blir hun, store jenta, som et lite barn. Det fins så mange ting hun har fortalt meg som jeg heller ikke vil skrive ned (...) men aldri har jeg truffet et menneske som har lidd slik av selve livet. Som med uutgrunnelige dype, sorgfulle øyne bare spør rett ut i luften: Hvorfor? Hva så? Disse øynene, når de blir store som på et barn man har gjort bitter urett, gjør meg ofte så vondt. Og likevel kan jeg ikke stort annet gjøre enn å stryke henne mildt over pannen eller kysse henne. Åh, jeg føler det som en mor rakt i hjertet, en mor med et sykt barn som hun ikke kan hjelpe» (1, s. 455).

«Skal jeg fortelle deg hvordan Gunvor er? (...) Du, hun gjør ikke noe inntrykk på deg, første gang du ser henne. Ansiktet har nesten noe oppløst over seg (...) hennes stemme er «ren», spebarnsaktig, en tanke bøyd. Øyenbrynene er urolige. Øynene hennes (...) ofte har de et fjernt blikk. Andre mennesker ville kalle måten hun spiller med ansiktet på, for å «skjære grimaser». Hennes gangart er egen. Hun går foroverbøyd, vagger med hoftene, slenger armene frem og tilbake med knekk i albuen (...). Hun har en egen måte å smile på, også over slikt som er leit. Det smilet er godt... Det gjorde oss til «venner» (...). Jeg er alltid redd for å komme henne for nær» (1, s. 450).

I 1943 ble hun innlagt ved psykiatrisk avdeling, Ullevål sykehus i én uke for «selvhøveling». Hun hadde da sluttet etter kort tid i ny jobb på grunn av at hun følte seg ubekvem blant ukjente mennesker.

Etter debuten

Etter debuten i 1946 fikk hun stipend, som gjorde at hun året etter kunne dra til Paris, der hun oppholdt seg alene i et halvt år. I dagboken og i en beskrivelse i 1949 av dette oppholdet finner vi eksempler på: – Selvhøveling: «(...) Siste gangen jeg så deg lo du. Var det av meg du lo, var det for å fornærme? Det er meg likegyldig (...) selv om jeg var glad i deg (...). Du er munter og grusom (...), ond og god på samme tid (...). Jeg måtte smile noen ganger når vi gikk forbi hverandre på gaten, du snufset for å fornærme meg (...), jeg følte hvordan trekkene dine ble spent av hat og opphisselse fordi jeg smilte» (1, s. 164).

– Virkelighetsforandring: «Men når du er meget trett, kommer døden fram. Og da er den farger som kommer altfor tett inntil, da er den lyd som skjærer altfor sterkt, da er den tid og rum som blir forskjøvet: du går på gaten og tenker: Men dette er jo ikke nå! Din bil som kjører ute i gaten, den har kjørt for lenge siden, du er jo død for lenge siden, hvorfor går du her» (1, s. 189).

– Jeg-oppløsning: «Det var i en fremmed storby. I mange måneder flakket en omkring i gatene, og hadde det visst ikke særlig godt, hverken sånn eller slik. Men en dag det var riktig ille, da en kjente sitt eget «jeg» langt opp i halsen, og menneskeansiktene strøk forbi en som noe motbydelig og fiendtlig og truende (...): da kjente en plutselig hvordan en ble revet løs fra seg selv, at ens «jeg» ble oppløst i en sterk lykkefølelse, at en fornemmet Gud og ikke mer var til» (1, s. 240).

Etter hvert kommer det også beskrivelser av persepsjonsforstyrrelser som etter flere år utvikler seg til manifest psykose. I et brev hun skrev etter at psykosen var manifest, forteller hun om sanseforstyrrelser under en tur i Bretagne i 1950:

«Allerede i Bretagne 1950 var det noe rart. Jeg syntes jeg så igjen Ruth Maier, min jødiske venninne som jeg hadde sørget over som vanvittig, og som jeg trodde hadde omkommet i konsentrasjonsleiren (...) så et par nedenfor oss. Den ene lignet Ruth (...) den andre lignet en novise på Vor frue. Da fikk jeg plutselig vondt i hodet en dag, det virket som solstikk, men når jeg nå i ni måneder er blitt utsatt for stråler i hodet, så kan jeg bedre forstå at det måtte være stråler. Etterpå var det av og til noen lysblink inni værelset hvor jeg bodde (...). I Paris noen uker etterpå så jeg én som kunne ligne Ruth igjen, det vil si, hun var usedvanlig lik henne i skikkelse og holdning. Stemmen lignet også. Men hun benektet at hun var Ruth. Forresten var munn og tenner annerledes. Men selvfølgelig kan man forandre seg» (1, s. 513).

I 1952 skrev Hofmo flere brev som viser en selvhenførende reaksjon på en anmeldelse av samboeren Astrid Tollefsens (1897–1973) diktsamling (1, s. 501).

I 1953 får Hofmo et psykotisk sammenbrudd med alle symptomer på paranoid schizofreni. Hun hører stemmer, tankene klippes av, hun føler at noen setter stråler på henne og at noen omringer henne. Hun har selv i detalj skildret den siste tiden frem til sammenbruddet (1, 510–5). Samboeren beskyldes for å stjele hennes dikt og for å forgifte henne. Hofmo innlegges ved avdeling 18, Ullevål sykehus med angst for at noen skal dynke henne med bensin og sette fyr på. Hun har to korte opphold her i 1953 og 1954, og innlegges deretter med tvang på Gaustad i sju måneder etter å ha

truet med å drepe sin tidligere psykiater for å stoppe forfølgelse.

Når begynte prodromalfasen?

De refererte utdragene fra ulike skriftlige kilder viser ikke helt klart når Hofmos prodromalfase startet. Når det gjelder den første fasen, den rent subjektive opplevelse av virkelighetsforandringer, kan den tenkes å ha begynt allerede i førpuberteten, men det blir en gjetning. Enten det er uttrykk for premorbid personlighet eller prodromalfase, virker det som Hofmo tidlig opplevde plutselige virkelighetsforandringer og en uttalt følsomhet for sanseintrykk.

Den andre perioden i prodromalfasen, med atferdssymptomer og uspesifikke nervøse plager, hadde antakelig begynt i hvert fall i 19-årsalderen, kanskje før, og i alle fall før debuten i 1946. Ruth Maiers dagbokbeskrivelse av hennes motorikk i 20-årsalderen kan minne om den endrede motorikken man ser hos enkelte psykotiske pasienter og som kan begynne i prodromalfasen. Hennes skildring av Hofmos labilitet, melankoli, smertefulle følsomhet og isolasjon, kan leses som en skildring av et menneske som allerede er i prodromalfasen. Den tredje fasen med selvhenføring, overdreven mistenksomhet og etter hvert sanseforstyrrelse var sannsynligvis startet i 1943 og i alle fall i 1947, året før utgivelsen av den andre samlingen, *Fra en annen virkelighet*. Den tredje diktsamlingen, *Blinde nattergaler*, kom også før psykosen ble manifest. På denne bakgrunn skulle vi i de tre første samlingene forvente å finne dikt som skildrer forandrede opplevelser av virkeligheten, av oppløste grenser mot omgivelsene og en indre oppløsning av jeget uten å være uttrykk for en manifest psykose.

Dikt fra prodromalfasen

Hofmos tre første diktsamlinger er sterkt preget av temaer som ensomhet, oppløsning av grenser, forandring av virkelighet, jegets splittelse, oppløsning eller død. Smerten ved disse opplevelsene formidles i et kraftfullt poetisk språk, og med klagesangenes intensitet og desperasjon. Det gjør et sterkt og autentisk inntrykk som ingen fagartikkel eller læreboktekst kan klare bedre. Allerede i flere av ungdomsdiktene er det som hun aner den kommende katastrofen, f.eks. *Piken som døde for alvor*. Og i det andre diktet i den første samlingen, *Den sinnssyke tanten*, forutsier hun på sin måte den kommende psykosen. Hun gir oss også i siste strofe av dette diktet sin teori om hvorfor man (hun) blir psykotisk: ensomhet og lengsel som blir møtt med kulde.

DEN SINNSSYKE TANTEN

Sort piano, hvite nips.
Pianoet spiller ikke,
barn leker ikke.

*Luften er aldri svanger
av kjærlighet.
Livets groende kimer
finner ingen jordbunn her.*

*Dagene tærer henne.
Nettene ruller, ruller
over de stirrende øyne
som tordnende tog.
Pannen blir alltid hvitere,
øyenlokkene sortere,
munnen mer forvridd.*

*Dufter hun ikke har åndet,
menn hun ikke har kjent,
liv hun ikke har levet
brenner hennes sjel til aske.*

*Hun var den livredde ensomhet
som ingen befridde.
Hun var den bitreste lengsel
som ingen stillet.*

*Hun møtte den dødelige kulde
og gikk under.*

Debutsamlingen *Jeg vil hjem til menneskene* er ellers først og fremst preget av dikt som skildrer ensomhet og isolasjon, men det er lite som tyder på at hun «vil hjem til menneskene». Hun prøver mer å gi oss sine gode grunner for aktivt å søke ensomhet, kulde og død, for å få «hertet rent». Å søke ensomhet synes å bli en måte å forsøke å mestre slike truende sanseopplevelser som at «mørket forstørret ditt ansikt, stillheten forstørret din røst, og ofte hender det at du står utenfor deg selv». Dette skildres klart i det diktet som Hofmo selv pekte på til Dagbladet som det viktigste diktet i debutsamlingen (1, s 32):

ENSOMHET I

*Du som engang var hjemme hos menneskene
og kjente deres smil og tårer
kime i stillheten inne i deg,
du er gått ut på veiene
hvor tomheten skriker
at du er revet ut av sammenhengen,
du er gått ut på de mørke veiene,
jaget av en ny virkelighet.*

*Og av redsel for mørket
og for stillheten
hvis avgrunner ikke kan måles,
besynger du ensomheten,
besynger du selve forbannelsen.*

*Og mørket forstørret ditt ansikt,
og stillheten forstørret din røst
og ofte hender det at du står utenfor deg selv
og ser at din sjel er ved å tilintetgjøres av
kilden,
gli ut i mørket mer meningsløs
enn en tanke som aldri er blitt tenkt.*

*Og ensomheten er huset ved veien
du raver dødstrett inn i
og finner varmt og trygt og godt.*

*Og ensomheten er frosten
som gjennomryster deg senere på natten,
vinden som iser gjennom åpne sprekker
og istykkerslåtte vinduer,
og jager deg ut igjen.
Men ensomheten er fortvilelsen
som hylr over veiene.*

Også i den andre samlingen *Fra en annen virkelighet* skildres ensomhet som en tilflukt. Men nå kommer smerten ved virkelighetsforandring, oppløste grenser i forhold til omgivelsene, og truende kaos sterkere frem. Det berømte titteldiktet oppsummerer smerten ved å oppløses i «en tåke av ensomhet og angst».

FRA EN ANNEN VIRKELIGHET
*Syk blir en av ropet om virkelighet.
Altfor nær var jeg tingene,
slik at jeg brant meg igjennom
og står på den andre siden av dem,
der lyset ikke er skilt fra mørket,
der ingen grenser er satt,
bare en stillhet som kaster meg ut
i universet av ensomhet,
å av uheldelig ensomhet.
Se, jeg svaler min hånd i kjølig gress:
Det er vel virkelighet,
det er vel virkelighet nok for dine øyne,
men jeg er på den andre siden
hvor gresstrå er kimende klokker av
sorg og bitter forventning.
Jeg holder et menneskes hånd,
ser inn i et menneskes øyne,
men jeg er på den andre siden
der mennesket er en tåke av ensomhet
og angst.
Å, om jeg var en sten
som kunne rumme denne tomhetens
tyngde,
om jeg var en stjerne
som kunne drikke denne tomhetens
smerte,
men jeg er et menneske kastet ut
i grenselandet,
og stillheten hører jeg bruse,
stillheten hører jeg rope
fra dypere verdner enn denne.*

Et eksempel på hvordan oppløsningen av grensene mellom henne og omgivelsene blir forsøkt omgjort til noe positivt, finner vi i det andre diktet i denne samlingen:

DETTE ER VÅREN
*Dette er våren:
lyset som fylt av lidelse
kaster deg inntil alt stumt.*

*Legg din hånd på treets bark:
den blør som du.
Legg din panne mot markens sten:
den fryser som du.
Lytt inn i stillheten,
lytt inn i luften;
den er hjemløs som du.*

Men når oppløsningen av grenser setter inn og virkeligheten forandres, truer likevel kaos. Det er nært og sterkt skildret i f.eks. diktet:

BLANT SKYGGENE LÅ JEG
*Blant skyggene lå jeg og hørte brønnenes
gråt.
Og visnende trær fikk øyne som glødet
i rødrandet hån.
Langt inne i natten hørte jeg mødrenes skrik
og skyggene ble pyramider, reist av
barnelik.
I sugende, brølende fosser kastet de blinde
sin sjel
og lå der sønderrevet, som Guds akilleshæl.
I brustne øyne stirret jeg, og dødens vind
skalv i de blodige celler, og ble mitt sinn.
Og tåken som veltet fra jordens oppløste ting
rørte ved mine øyne, som skygge i skyggenes
ring.
Å hold meg som vennen holder sin dødssyke
venn
som aldri skal møte sin natt, sin avgrunns
stillhet igjen,
å møt meg som én som trekker sin båt i land
stormslått av sjøene, jaget av hylende vann!*

I den tredje samlingen som kom etter at hun hadde opplevd sine sanseforstyrrelser i Bretagne i 1950, finner vi i diktet *Tulipanen og en død* (som henspiller på Tor Jonssons død) en beskrivelse av en sanseforstyrrelse av typen illusjon, og den angst og fortvilelse som denne utløser.

TULIPANEN OG EN DØD
*«Du er redd nå, du er redd,»
mumler bordet
de kalkede vegger,
for tulipanens øye er blitt enda større!*

*Tulipanens øye er blitt enda større –
og fyller det fremmede rum
med avsendig liv.*

*Det er som veggene blusser
og mitt hjerte blusser
i snøende angst:
«Hva vil du meg, tulipan
hvem ber du for?»*

*Men tulipanen stirrer og stirrer
vidt åpent som et døvt barn
i dødsangst... mens dens søsken står
med bøyde hoder
og blinde blikk ...*

*De kalkede vegger i hotellrummet
blusser
gjennom mine angstfylte spørsmål:
«Redde hvem, redde hva, stirrende
tulipan?»*

*Og jeg ser på den om den vil forvandles
til det egentlige foran meg,
bli veldig og vokse med sine røde
kronblad
inn i en verden som vil åpne seg snart.*

*Da ser jeg at den er begynt å visne,
kronbladene krøller seg ytterst,
langsomt bøyer stilken seg.
Og hjertet isner i meg av sorg,
av ond visshet,
jeg presser leppene mot de krøllete
bladene
for å glatte dem ut,
kysser stilken for å gi den nytt liv.*

*Men bladene krøller seg,
stilken bøyer seg.
Og sorgen gjennomstrømmer meg,
og jeg hører en stemme hvisker
(er det min egen?) Venn! Venn!
Men hvilken?
Etter den onde natten kom morgenen,
og med den avisen hvor det sto at
Dikteren plutselig var død ...*

I 1953 tar psykosén henne for fullt, og hun forteller i den neste samlingen, *I en våkenatt* (1954), om hvordan jeget har gått i stykker:

PARADOKS
*Venn, jeg er én!
Jeg vil ikke dele
min kilde, min farge
av smerter,
ordløs som sten
midt i en dam av frosker.*

*For jeg er to!
Der hvor en avgrunn ryker
av blodige lemmer og dødsskrik
ligger min fortid kløvet –
der mellom himmel og helvete
ligger jeg, knekkede bro!*

Gunvor Hofmo lot seg ikke knekke som poet. Hennes fjerde og femte diktsamling: *I en våkenatt* (1954) og *Testamente til en evighet* (1955) utkommer etter det psykotiske sammenbruddet, og får også meget gode kritikker. Så er hun taus i 16 år før hun, fra Gaustad sykehus, i 1971 kommer med *Gjest på jorden*, og til og med får Kritikerprisen. Deretter utgir hun hele fjorten diktsamlinger frem til den 20. og siste, *Epilog* (1994), året før hun dør. Med dette gikk hun inn i rekken av betydelige kunstnere som på tross av alvorlige og langvarige sinnslidelser, har gitt oss verdifulle skatter.

Avslutning

Ekspresjonistenes prosjekt var å gi uttrykk for en indre virkelighet i motsetning til en objektiv virkelighetsbeskrivelse (1,10). Den tidlige Hofmo passer godt inn blant ekspresjonister som Lagerkvist, Södergran og Trakl. I sine første samlinger greide hun på en imponerende måte å forene egne psykiske opplevelser med noe allmennmenneskelig som lå i tiden. Tiden har ikke gått fra Hofmos første samlinger. Ensomhet, barndomssår, virkelighetsforandring,

grenseløshet, psykologisk undergang og forsøk på å mestre slike opplevelser, er temaer som alltid vil være aktuelle.

I denne artikkelen har jeg gitt eksempler på at Hofmo kan leses ut fra et ønske om å finne autentiske uttrykk for hvordan det kan oppleves å være i psykosens prodromalfase. Her finnes dikt som hører hjemme i enhver undervisning om prodromalfasen. Dette må imidlertid ikke forstås som at hennes dikt ikke kan tolkes på helt andre måter og fra andre perspektiver (1, 10). Og heller ikke som at diktene er symptomer på hennes psykiatriske lidelse. Tvert imot er det heller slik at hun på tross av denne lidelsen klarte å realisere sitt prosjekt fra barndommen: å bli og forbli dikter. Mange av diktene i de første tre samlingene kan i ett perspektiv sees på som uttrykk for en kamp for å mestre de indre forandringer som skjer, og for å overleve psykologisk. Vi kan derfor likevel ikke utelukke at psyko-seprodromet kan ha virket ytterligere forløsende på hennes dikteriske potensial. For den som skal utvikle en profesjonell evne til å ta imot andres smertefulle oppløsning, desperasjon og fortvilelse, kan møtet med Gunvor Hofmos verden kanskje også være en forløsende begynnelse?

Litteratur

1. Vold JE. Mørkets sangerske: en bok om Gunvor Hofmo. Oslo: Gyldendal, 2000.
2. Hofmo G. Etterlatte dikt. Oslo: Gyldendal, 1997.
3. Høyersten JG. De uærlige, de uvitende og de gale kunstnere – psykopatografien og andre veier til kunstnerens sjel. Tidsskr Nor Lægeforen 2000; 120: 1173–8.
4. Larsen TK. Tidlig påvisning av schizofreni – er primærprofylakse mulig? Tidsskr Nor Lægeforen 2002; 122: 2015–8.
5. Hofmo G. Samlede dikt. Oslo: Gyldendal, 1996.
6. Møller P, Husby R. The initial prodrome in schizophrenia: searching for naturalistic core dimensions of experience and behavior. Schizophr Bull 2000; 26: 217–32.
7. Klosterkötter J. The meaning of basic symptoms for the development of schizophrenic psychosis. Neurology, Psychiatry and Brain Research 1992; 1: 30–41.
8. Gross G, Huber G. Prodromes and primary prevention of schizophrenic psychoses. Neurology, Psychiatry and Brain Research 1998; 6: 51–8.
9. Jones P, Rodgers B, Murray R, Marmot M. Child development risk-factors for adult schizophrenia in the British 1946 birth cohort. Lancet 1994; 344: 1398–402.
10. Karlsen O, red. En vei som skumrer mine bilder frem: om Gunvor Hofmos forfatterskap. Oslo: Unipub, 2002.

Blåveis – en «medisinsk» plante

Kjell Andreas Nøkleby

Hamang Terrasse 41
1336 Sandvika

Blåveis, *Hepatica nobilis* (tidligere *Anemone hepatica*), er en av de tidligste vårplantene. Den trives best på kalkrik jord og er stort sett begrenset til Østlandet og Trøndelag. De vintergrønne bladene visner etter blomstring, og det vokser frem nye. Fargestoffene i blåveis er såkalte anthocyaner. Med varierende surhetsgrad i jordmonnet kan fargen gå fra basisk blå til rød eller fiolett (1) (jf. lakmuspapir). Planten er giftig og har irriterende effekt på hud og slimhinner (2).

Fra de eldste tider har menneskene trodd på en sammenheng mellom plantenes form, lukt og smak og deres medisinske virkning. Gud hadde satt sitt merke, sin signatur, på alt i naturen slik at man kunne finne ut hvordan det kunne brukes som medisin. Dette kalles signaturlæren (3, 4). Signaturlæren fikk en fanatisk disippel i Paracelsus (1493–1541) og hans tilhengere. Hans opprinnelige navn var Theophrastus Bombastus von Hohenheim. Han har hatt stor betydning for medisinenes utvikling. Paracelsus' tallrike skrifter er en blanding av nøktern beskrivelse og mystisisme.

Slektsnavnet *Hepatica* hentyder til leveren, hepar. Blåveisblad minner litt om formen til menneskets lever, og dette ble tatt som tegn på at planten kunne brukes mot leversykdommer (2, 1). Det tyske navn er Leberblümchen. Den ble brukt i århundrer uten den ringeste virkning på leversykdom (2).

Uttrekk av planten har vært brukt i brennevin og mot øye- og hals sykdommer. Knuste blåveisblad ble brukt mot eksem og solbrenthet. Blåveis ble også brukt som urindrivende middel og mot nyrestein og gallelidelser (1). Hvis man spiste den første blåveisblomsten man fant, så skulle man ikke bli bitt av orm (5). Man kunne også spise en eller tre blåveis og ønske seg noe. Men dette måtte holdes hemmelig om ønsket skulle oppfylles (5).

Litteratur

1. Ryvarden L, red. Norges Planter. Bd 1. Oslo: Cappelen, 1993.
2. Fægri K. Norges Planter. Bd 1. Oslo: Cappelen, 1958.
3. Høeg OA, red. Våre medisinske planter. Oslo: Det Beste, 1984.
4. Næss K. Legemidlenes historie. Oslo: Forlaget Sykepleien, 1994.
5. Høeg OA. Planter og tradisjon. Oslo: Universitetsforlaget, 1975.

Foto K.A. Nøkleby